

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД „ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКАТА ПРЕОРИЕНТАЦИЯ
НА БЪЛГАРИЯ 1985-1991 г.” С АВТОР ИРИНА КОНСТАТИНОВА ЯКИМОВА,
РЕДОВЕН ДОКТОРАНТ ПО СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ (шифър
05.03.06) В КАТЕДРА „ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ” КЪМ ИСТОРИЧЕСКИЯ
ФАКУЛТЕТ НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ” (НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ ПРОФ.
Д-Р ЕВГЕНИЯ КАЛИНОВА)

РЕЦЕНЗЕНТ: проф. д.и.н. Витка Тошкова (Институт за исторически
изследвания – БАН)

Представеният за рецензиране дисертационен труд покрива напълно изискванията за сполучлив избор на тема, добре обмислена структура на съдържанието и твърде богата документална и библиографска база, върху която е изградено изследването. Изцяло положителна е констатацията ми и за резултатите от задачите, които си е поставила И. Якимова. Научната аргументация при възстановяване на процесите в международните отношения през последните две десетилетия на XX век (И. Якимова често прави исторически ретроспекции и непосредствено след 1945 г.) убедително разкрива еволюцията в „противопоставянето” и „диалога” между СССР и САЩ. Тясно обвързана с тази основна линия в глобалното развитие на опозицията „Изток-Запад” е политиката на държавите от Западна Европа, не винаги проявяващи единомислие, и отражението ѝ върху дипломатическата практика на българското държавно-политическо ръководство, приело новия геополитически курс.

Съчетаването на българските външнополитически проблеми с бързо променящите се отношения между суперсилите САЩ и СССР се отразява драстично върху традиционния курс на България, определена за „най-верен” сателит на Москва. Именно анализът на фазите в развитието на

процесите, предизвикали промяната във външнополитическите приоритети на София, ориентирана към „западното пространствено направление” в глобален и регионален (европейски) мащаб, е поставен в центъра на проучването. Акцентите са разпределени в три раздела (с въведението, заключението и библиографията обемът е 512 страници) и отразяват основните тенденции, белязали политическата съдба на страните от Източна Европа и специално на България. Това са първо – международните фактори за глобалната трансформация на отношенията Изток-Запад, наложили геополитическата преориентация на източноевропейските страни, провокирана от „новата политика на СССР” от 1985 г. и „затопянето в отношенията между световните силови полюси”, което създава условия за „преотстъпване на позиции на пространствено влияние от страна на СССР в полза на САЩ и Запада”; второ – промяната във външнополитическите приоритети на България с трудностите в диалога с Москва и едновременното „отваряне” към Запада през 1985-1989 г.; трето – „новата орбита” за външната политика на България в началото на прехода през 1990-1991 г.

Изброените проблеми Ирина Якимова изследва в детайли, привличайки огромен брой извори от български и руски архивни колекции, от документални публикации у нас и в чужбина, от материали в пресата, радиото, бюлетините на БТА, на Радио „Свободна Европа”, БиБиСи и „Гласът на Америка”, от електронни публикации на американски президентски речи и от научни изследвания, които е издирила със завидно старание. Не мога да не подчертая и уменията, с които И. Якимова прави обобщенията и характеристиките за постиженията или неуспехите на българската дипломация, измервайки ги понякога дори с отсъствието на аналитични материали от ресорните сътрудници. Показателен е примерът с откритата „закономерност” при „изострянето на дипломатическия тон след 1987 г.” между София и Москва – това намалява не само броя на

информациите и паметните бележки за проведени срещи, но и техния обем, което дава повод за размисъл и нелицеприятни заключения за автоцензура.

Ще подчертая специално, че предпочетената тематично-хронологична структура за дисертацията и приложеният изследователски подход при разработването на трите глави с обособените параграфи и подпараграфи са позволили на И. Якимова да докосне неизвестни, но важни подробности от историята на взаимоотношенията на България не само със СССР и САЩ, но със западноевропейския „Общ пазар”, ЕИО и с НАТО. Заедно с добре аргументираните обобщения и заключения относно концепциите на управляващите екипи в Съветския съюз и Съединените щати след 1985 година, белязани преди всичко от екстравагантното поведение на М. Горбачов, разгърсил не само Европа и света, но нарушил и спокойствието на възрастните лидери на България и ГДР – Т. Живков и Е. Хонекер, е посочен и „стремежът на Горбачов да монополизира хода и темпа на промените” в Източна Европа. Към показаните с нюанси акции на кремълския лидер от 1987-1989 г. авторката е прибавила и детайли с трудоемки, но необходими пояснения в бележките под линия на термини, които често се подминават без коментар в част от научните публикации. Списъкът с приносите на дисертационния труд заслужава да бъде разширен и със задълбочените тематични проучвания по проблемите на българската външна политика след Втората световна война с ориентация към СССР и САЩ, а по-късно към ЕИО и НАТО. Те с основание могат да бъдат определени като „мини-дисертации”, защото в детайли възстановяват историята на взаимоотношенията между България и двете суперсили, както и със западноевропейските общности и трансатлантическата организация. За сравнение често историческият фон е уплътняван с кратки коментари за външнополитическите намерения и действия на понапористите радетели за трайни контакти със Запада Полша и Унгария. Не бих пропуснала да отбележа, че в дисертацията са анализирани проблемите, свързани с българското възприемане на „перестройката”, с

препятствията около подновяването на българо-съветския Договор за дружба и сътрудничество от 1967/1948 г., с променящата се позиция на Вашингтон към суперактивното поведение на М. Горбачов на международната сцена с компенсиращи вътрешнополитическата криза мотиви и неговите опити за равноправно договаряне с Белия дом, регистрирано особено на срещата в Малта (2-3 декември 1989 г.). Обстойно и убедително са разкрити причините за „формалното”, а не „по същество” развитие на дипломатическия диалог между България и западноевропейските институции. Обективна е и оценката, че въпреки активизирането на отношенията между София и Вашингтон, а също и с Брюксел, „принципните резерви, обусловени от натрупания идеологически негативизъм” остават. В градацията е маркирано също, че „България никога не е била приоритетна за САЩ от гледна точка на военнополитическите им интереси в Европа и на Балканите в сравнение със значението, което от Вашингтон отдават на Турция като свой пряк съюзник в НАТО или на стратегически разположените в географско отношение Югославия и Румъния.” Потърсен е и отговор на въпроса защо българският опит за „отваряне” на Запад през 80-те и 90-те години на ХХ век „не постигна очакваните резултати”. Обяснението е в „резервираното недоволство” както на Москва, така и на Вашингтон, което се подхранва от спомена за „най-верния съветски сателит” и влияе негативно върху Кремъл и Белия дом. Впоследствие, след „детронирането” на Т. Живков, България е „изоставена от СССР и отхвърляна ... от Запада”, но започнала „своята същинска фаза” на външнополитическа преориентация.

При подбора и анализа на фактите, обстоятелствата и процесите Ирина Якимова умело съчетава информацията извлечена от публикации на други автори с новооткритите от нея документи в ДА на МВнР. С тях тя разширява терена с убедителни мотиви, предизвикали промените в политиката на източноевропейските страни към СССР, САЩ, Западна

Европа и тези, които тласкат Запада да прояви много повече усърдие, за да приобщи трайно към своята орбита бившите съветски съюзници.

Богато илюстрирани със знакови изказвания са и европейските обиколки на високопоставени представители на американската администрация, които не винаги се отразяват благоприятно върху очакващите благоволения и на Америка участници в ОВД и СИБ. Държавният секретар Джордж Шулц например безапелационно нарежда България в „периферията” на американските интереси в реч, произнесена в Западен Берлин през декември 1985 г.

Подобни изявления и не по-малко красноречиви практики на Вашингтон по отношение и на СССР, подчинени на изискванията за деформиране на държавно-политическата система, променят концепцията на Кремъл за диалог със Запада (1988 г.): „мирното съвместно съществуване” е заменено с „активно взаимозависимо съжителство” (с. 186).

Преформулирането на концепцията за същността на диалога между Изтока и Запада, макар че подобни опити са провеждани и по-рано, е част от схемата за постепенно отказване от социалистически избор и прекратяване на Студената война с приобщаване на Източна Европа към западните цивилизационни стандарти. Изведеният резултат в дисертацията (с. 89) е нарушаването на „западното единство”, тъй като изчезва обединяващият „враг от Изток”. САЩ също понасят загуби, защото се оказват „неподготвени за посткомунистическия свят”.

Задължителните окончателни обобщения са направени в заключението на дисертацията (с. 474-491). В тях синтезирано са представени етапите в усилията на българското държавно и партийно ръководство да участва в европейските интеграционните процеси. Изводът в дисертацията е, че за България, в сравнение с „по-напредналите в своето отдръпване от Изтока” централноевропейски държави, е валиден негативният резултат. Но това не променя факторите, които влияят върху

скоростта на външнополитическата преориентация. Първата позиция според изследването принадлежи на „очерталото се трайно оттегляне на СССР от източноевропейската сателитна орбита”, което поощрява „ускоряването на интеграционните процеси ... по „западен” образец”. Изтъква се и общото участие на „всички новосформирани политически сили”, включително на „бившите комунисти”, които „се стремят да оцелеят във властта”. Адекватно отразена е същността на периода 1990-1991 г. за българската трансформация – определена е като време на „застой”, дори „объркване” и стремеж вътре в БКП да бъде отхвърлено „Живковото политическо наследство”. Отново обаче се проявява неизбежният синдром на българската външнополитическа зависимост от новите световни „велики сили” – САЩ, Руската федерация и Европейската общност.

Дисертационният труд на Ирина Якимова представлява ценно допълнение на библиографията с интердисциплинарни изследвания по външната политика на България. Бих препоръчала дисертацията да бъде публикувана. Това налага съдържанието да бъде редактирано, за да се избегнат съществуващите повторения, не всички, а такива, които натоварват текста с ненужни определения като „първият държавен и партиен ръководител” или информации за дадени събития, вече споменати. Правя подобна забележка, тъй като структурата на труда неминуемо изисква да се запазят някои логически обосновани, но направени вече акценти. Ще препоръчам и по-обстойно да се коментира понятието „Втора студена война”, тъй като в случая е необходимо да се обясни „разведряването” нейна алтернатива ли е? Трябва да се анализират с повече аргументи твърденията за „победата” и „поражението” в Студената война, тъй като промяната в държавно-политическото устройство се отнася до СССР и страните от Източна Европа, т.е. те правят отстъплението. От доизясняване се нуждае и позицията на М. Горбачов по „саморазпускането” на ОВД и СИБ и доколко по същество той е

преговарял с Джордж Буш за изграждането на общ механизъм за сигурност.

С извинение за оправдателния шаблон, че посочените бележки не отнемат от достойнствата на рецензията труд, но действително без колебание ще подчертая, че Ирина Якимова е представила за защита изследване, което заслужава много висока оценка. С риск да се повтори, ще припомня отново, че издирените източници, техният анализ и прецизните заключителни обобщения представляват изчерпателен монографичен труд по проблематика, която продължава да е актуална и ще бъде посрещната с интерес не само от специалистите, но и от студенти и любители на съвременна история, политология, геополитика.

В отговор на изискванията в Закона ще потвърдя: 1) авторефератът отразява съдържанието на дисертацията; 2) коректно са формулирани приносите в представения за защита докторат; 3) по дисертационната тема И. Якимова е публикувала 12 статии в различни научни списания и сборници.

Приключвам с предложението към уважаемите членове на Научното жури, отчитайки безспорните достойнствата на обсъждания дисертационен труд, да гласуват с „ДА” **ДА БЪДЕ ПРИСЪДЕНА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР” на ИРИНА КОНСТАНТИНОВА ЯКИМОВА**, редовен докторант по Съвременна българска история към Катедра „История на България” в Историческия факултет на Софийския университет „Свети Климент Охридски” .

1 октомври 2014 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

(проф. В. Тошкова)